

Review article

Türkiye’de İşgücü Piyasasında Kadının Konumu (1950-1980) The Status of Women in Labour Force Market in Turkey (1950-1980)

Büşra Sağlık *

Department of Labor Economics and Industrial Relations, Social Sciences Institute, Kocaeli University, Kocaeli, Turkey

Özet

Bu çalışma, Türkiye’de 1950-1980 döneminde yaşanan ekonomik ve toplumsal dönüşümün ışığında kadın işgücünün özelliklerini ve gelişimini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma Türkiye’de kadın işgücü kendisini etkileyen ekonomik ve toplumsal faktörlerle birlikte tarihsel bir perspektif içinde anlamaya çalışılması açısından önemli görülmektedir. Bunu yanı sıra çalışma, konunun birincil kaynaklarla irdelenmesi, kullanılan bazı birincil kaynakların ilk kez kullanılmış olması ve dolayısıyla yapılan çalışmalardan farklı istatistik verileri elde etmesi açısından da önem taşımaktadır. Çalışmada, birincil nitelikteki istatistik kaynakların analizi ve yorumlanması, konuyla ilgili literatürün incelenmesi, sorgulanması olarak tanımlanan doküman incelemesi yöntemi kullanılmış, istatistik verilerden yararlanılarak elde edilen sonuçlar ise toplumsal cinsiyet rolleri açısından eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Çalışmanın incelendiği dönem içinde yaşanan gelişmeler kadın işgücünün nitel ve nicel varlığında değişiklikler meydana getirmiştir. Bu doğrultuda kadınların işgücüne katılım oranları azalırken hizmet sektörünün gelişimine bağlı olarak ücretliler içindeki payı artmaktadır. Çalışmada aynı değişimlerin erkek işgücünde de yaşandığı ancak bu değişimlerin kadın işgücü açısından eşitsiz gerçekleştiği görülmektedir. Çalışan kadınların ücret düzeyine bakıldığında ise kadınların çoğunlukla her sektör ve meslekte erkeklerden daha düşük ücretlerde istihdam oldukları saptanmıştır. Çalışmamız bu farklılıkların nedenini ise toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınların hem okul içi hem de okul dışı eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamaları sonucu niteliksiz kalmalarıyla açıklanabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın İşgücü, 1950-1980 Dönemi, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği.

Abstract

This study aims to investigate the characteristics and development of the female workforce in the light of the economic and social transformation experienced in Turkey in the 1950-1980 period. In this context, the study is important in terms of trying to understand the economic and social factors affecting the female workforce in Turkey in a historical perspective. In addition to this, the study, examining the subject with primary sources, some primary sources used for the first time. And different statistical data were obtained from other studies. Therefore, this is another situation that makes the study different. In the study, the document analysis method, which is defined as the analysis and interpretation of primary statistical sources, the examination and questioning of the relevant literature, was used. And the results obtained by using statistical data were evaluated with a critical approach in terms of gender roles. The developments experienced during the period when the study was examined, caused some qualitatively and quantitatively changes in the female labour force. Accordingly, while the labor force participation rates of women are decreasing, the percentage of the women within the waged labour force is increasing depending on the development of the service sector. The study has shown that the same changes are experienced in the male labour force, but the changes in the female labour

* Corresponding author:

Büşra Sağlık, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Social Sciences Institute, Kocaeli University, Kocaeli, Turkey
Email: busrasaglik93@gmail.com

force differ negatively from those of men. When the wages are examined, it is determined that women's wages are mostly less than men in the whole sector and occupation. Our study has revealed that the reason for these differences can be explained by the fact that women fall behind men in terms of access to both in-school and out-of-school education opportunities and are unqualified within the framework of gender inequality.

Keywords: Female Labour Force, Period of 1950-1980, Gender. Gender Inequality.

Received: 12 November 2021 * **Accepted:** 30 December 2021 * **DOI:** <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2021.419.5>

GİRİŞ

18. yüzyılda yeni teknolojilerin üretim sürecine katılması ile başlayan Sanayi Devrimi, mevcut toplumsal yapıyı yeni üretim ilişkileri çerçevesinde köklü bir dönüşüme sürüklemiş, bu dönüşüm kadınların çalışma yaşamına ilişkin önemli gelişmeleri ve değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte değişen üretim işgücüne olan ihtiyacı arttırmış, zamanla artan rekabet üretim maliyetlerinin düşürülmesini zorunlu kılarak *kadın emeğinin* işletmelerde kötü koşullarda kullanılmasına neden olmuştur. Geleneksel çalışma biçimlerinde daha çok ücretsiz aile işçisi olarak evlerde ya da küçük atölyelerde istihdam olan kadınlar erken kapitalistleşen ülkelerde yeni çalışma biçimlerinde yoğun olarak fabrikalarda ücretlilik ilişkisi içinde istihdam olmaya başlamıştır. Kapitalistleşen ülkelerde kadın işgücü oldukça kötü çalışma koşulları altında ve erkeklere kıyasla çok daha düşük ücretlerde istihdam edilmiştir. Tüm bu gelişmelere paralel olarak çalışma hayatını düzenleyen bazı temel kanunlar ve hukuki düzenlemeler öncelikli olarak kadın ve çocuklara yönelik çıkarılmıştır. Kapitalistleşme sürecinin başlangıcında da ciddi bir şekilde karşılaşılan kadın işgücünün bu değersizliği erkek egemenliğinin uzun geçmişi nedeniyle dünya tarihinin her aşamasında rastlanılan bir durumdur.

Türkiye’de de kadın işgücü dünyadakine benzer sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışma Türkiye’de kadın işgücünün gelişimi, özellikleri ve sorunları nasıl bir değişim geçirmiş/geçirmekte anlamaya çalışmaktadır. Kuşkusuz feminist akımın etkisiyle dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadın işgücü birçok çalışmada değişik yönleriyle ele alınmıştır. Ancak bunlar içerisinde konunun tarihsel bir bakış açısıyla önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışma Türkiye’de kadın işgücü kendisini etkileyen ekonomik ve toplumsal faktörlerle birlikte tarihsel bir perspektif içinde anlamaya çalışılması açısından önemli görülmektedir. Bunu yanı sıra çalışma, konunun birincil kaynaklarla irdelenmesi, kullanılan bazı birincil kaynakların ilk kez kullanılmış olması ve dolayısıyla yapılan çalışmalardan farklı istatistik verileri elde etmesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışmamız 1950-1980 yılları arasında işgücü piyasasında kadın işgücünü ele almaktadır. İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllar ile başlayan bu dönem birçok açıdan önemli değişimlere tekabül etmektedir. Bilindiği üzere siyasal alanda çok partili rejime geçilmiştir. İktisadi alanda da 1960'lara

kadar daha önceki devletçi iktisat politikalarının yerine özel kesime öncelik ve ağırlık veren sanayileşme politikaları, 1960'lardan sonra ise İthal ikameci sanayileşme politikaları benimsenmiştir. Aynı zamanda dönem başında kırsal kesim de pazara açılmış ve hızlı bir kentleşme süreci başlamıştır. Bu durum Türkiye açısından değişik sonuçlar ortaya çıkarmakla birlikte bu duruma kadın işgücü özelinde bakıldığında, 1950 yılı önemli dönüşümler ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu dönemde mübadele ekonomisi ve ücretli işgücü piyasası gelişmekte ancak İkinci Dünya Savaşı'nın kadın işgücü üzerindeki etkileri yavaş yavaş azalmakta ve kadın işgücü savaş öncesi durumuna geri dönmektedir. Dolayısıyla bu dönemde kadın işgücünün değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bir sosyal tarih çalışmasının gerektirdiği gibi Türkiye'de kadın işgücü, söz konusu dönemdeki gelişiminin ve durumunun kavranabilmesi için kendinden önceki dönemlerle birlikte incelenmiştir. Türkiye'de kadınların hem toplumsal hayattaki hem de çalışma hayatındaki durumu incelenirken çoğu kez başlangıç noktası olarak Osmanlı Devleti öncesi göçebe aşiretler dönemi alınmaktadır. Ancak göçebe aşiretler döneminde görece olarak üstün bir konuma sahip olan kadının Osmanlı döneminde bu yerini kaybetmiş olması çalışmamızda kadın işgücünün izini bazı noktalarda benzerlik ve süreklilik içinde olduğunu düşündüğümüz 19. yüzyıl Osmanlı dönemine kadar sürmemizi yeterli kılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın merkezinde 1950-1980 yılları arasında kadın işgücünde yaşanan gelişmeler yer alırken, çalışmada kadın işgücünün Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarındaki durumuna da yer verilmiştir.

Çalışmada, birincil nitelikteki istatistikî kaynakların analizi ve yorumlanması, konuyla ilgili literatürün incelenmesi, sorgulanması olarak tanımlanan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmanın konusu ve metodu gereği birincil kaynaklara mümkün olduğunca yer verilmeye gayret gösterilmiş ancak çalışmanın dönem açısından Covid-19 salgını tedbirleri kapsamında yürütülmüş olması toplanan arşiv ve belgelere erişimi online ortam ile sınırlandırmış ve bu nedenle ikincil kaynakların önemini arttırmıştır.

1950 ÖNCESİ İŞGÜCÜ PİYASASI VE KADIN

Patriarkal bir toplumsal örgütlenme düzenine sahip olan Osmanlı'da, kadınların sosyal ve ekonomik yaşamlarına dair fikir sahibi olunabilmesine olanak sağlayacak kayıtlar çok az tutulmuştur. Her alanda olduğu gibi nüfus sayımında da kadınların ancak 1881-1882 gibi epey geç bir tarihte kayıtlar arasında yer aldığı görülmektedir (Karpat, 2010: s. 46). Kadınların sosyal ve siyasal hakları erkeklerden daha sonra elde etmeleri yalnızca Osmanlı'ya özgü bir durum değildi, o dönemde Avrupa'da da aynı sorun mevcuttu ve bu sorun kadınların çalışma yaşamındaki konumlarının belirlenmesini de güçleştirmiştir. Ancak kadınların sosyal ve ekonomik yaşamlarına dair yetersiz veri sorununa Osmanlı'nın erken dönemlerinde daha sık rastlanmakta 19. yüzyılın sonlarına doğru bu sorun hafifleyerek kadınların çalışma yaşamına katılımları, yaşadıkları sorunlar ve maddi durumlarına yönelik daha fazla bilgiye ulaşılmaktadır (Yıldırım, 2013: s. 83). Dolayısıyla gerek Osmanlı'nın erken dönemleri

olsun gerekse de 19. yüzyıl sonrası dönem olsun Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışma yaşamı içinde kadın işgücünün payı sanıldığı gibi aksine azımsanamayacak bir orandadır (Makal, 2012: s. 40).

Elde edilen veriler ışığında Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışma hayatında kadınların etkin bir biçimde rol alarak konumlarının görünür hale gelmeye başlaması 19. yüzyıl sonrası, 20. yüzyıl başına denk düşse de kadın emeği önceki dönemlerde de çalışma hayatının bir parçası olarak çeşitli mesleklerde var olmuştur. 19. yüzyıl başlarında kadınların emeğini sunduğu bu mesleklere örnek olarak bakkal, berber, aşçı, basmacı*, çilingir, hüseyinci†, kayıkçı‡, macuncu§, bahçıvan, bozacı, bükücü**, çizmeci, çilingir, çalgıcı, değirmenci, terzi, duvarcı, dülbendci††, dülger‡‡, ekserci§§, et hamalı, fincancı, kemhacı***, keresteci, koltukçu, kuş kafesçi, kuyumcu, püskülcü†††, sandalacı, sebzeçi, sütçü, şerbetçi, tuğlacı, tütüncü gibi çeşitli meslekler verilebilir (Altuntaş, 2004: s. 39).

Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınlar çeşitli mesleklerde çalışmış olmakla birlikte yapılan çalışmalara göre, kadınların sıklıkla tarım kesiminde istihdam oldukları tespit edilmiştir. Halıcılık, dokumacılık, iplikçilik vb. tekstil alanlarındaki faaliyetleri ise tarım dışı geleneksel faaliyetleri arasında yer almaktaydı. Kadınlar bu faaliyetleri evlerde kurulu tezgahlarda ya da ev dışında küçük atölyelerde gerçekleştirilmekteydi. Kapitalist ev sanayii†††† olarak adlandırılan bu sistemde istihdam olanların hemen hemen tamamının kadınlardan oluşması Osmanlı'da kadınların sanıldığından daha fazla çalışma hayatında ve özellikle de ücretlilik ilişkisinde olduklarını göstermesi açısından önemlidir (Ayata, 1987: s. 33; Makal, 2001: s. 119).

19. yüzyılda özellikle Tanzimat'tan itibaren sanayileşme çabaları modern tekniklerle üretim yapan fabrikaların sayısının artmasıyla sonuçlanmış, ilk olarak istihdam edilenler erkek işçiler olsa da tekstil ve tütün sektöründe yaşanan gelişmeye paralel bir biçimde çok sayıda kadın işçi de istihdam edilmeye başlamıştı (Yıldırım, 2013: s. 87). Kadın ve çocuk emeği ucuz ve elverişli olduğundan 1840'lardan sonra fabrikalarda ve özellikle dokuma, işlemecilik, halıcılık gibi işlerde geniş çapta

---

* Tülbent ve pamuklu dokuma üstüne kalıp basan kimse.

† Kadın elbiselerini süslemekte kullanılan pamuk, yün veya ipekten şerit, saçak vb. süsleri yapan kişi.

‡ Kayığı ile yük veya insan taşıyan kimse.

§ Mâcun yapan ve satan kimse.

** Ağaç veya kontrplakları kalıpla, elle bükerek şekil veren kimse.

†† Sarayda ve büyük dairelerde sarıklar ve tülbentlerden sorumlu olan kişi.

‡‡ Yapıların kapı, pencere dışındaki kaba tahta ve ağaç işlerini yapan usta.

§§ Demir çivi yapan veya satan kimse.

*** İpekli kumaş dokuyan kimse.

††† Bir ucu bulunduğu yere dikilmiş veya bağlanmış, diğer ucu saçak biçiminde serbest bırakılmış, iplik, ipek veya ince telden demet şeklindeki süs yapan kimse.

†††† Sencer Ayata kapitalist ev sanayii sistemi içinde üretime katılan işçileri "Kullandıkları aletleri ve hammaddeleri halı imalatçılarından sağlayan; ürünleri üzerinde mülkiyet hakkı iddia etmeksizin parça başı ücret karşılığı halı dokuyan, kendi evlerinde çalışan kişiler olarak tanımlanmaktadır." Sencer Ayata, Kapitalizm ve Küçük Üreticilik-Türkiye'de Halı Dokumacılığı-, Ankara: Yurt Yayınları, 1987: s. 33.

kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı'da halıcılık, kilim dokuma, iplik bükme gibi işkollarında kadın emeği zaten geleneksel bir kurum olduğunu belirtmiştik. Ancak bu durum fabrikalarda yeni bir olaydır. Rumeli'de kadınların fabrikalarda çalışmaya başlaması 1840'lara uzanırken, Müslüman kadınların fabrikalarda çalışması 1860'lardan itibaren, fabrika ve atölye sayısının ülkenin genel durumuna oranla fazla olduğu Bursa ipek fabrikalarında başlar (Sencer, 1969: s. 93-94). 1872 yılında Bursa'daki 75 ipek fabrikası ve yörenin atölyeleri yüzde 84'ü yetişkin kadın, yüzde 12'si kız çocuk ve yüzde 4'ü erkek olan toplam 5415 işçiden oluşmaktaydı. Çalışan kadınların yüzde 95'inin Ermeni ve Rum olduğu görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Hristiyan Arap, Ermeni ve Rum kadınlar fabrikalarda çalışırken Müslümanlarda ise yoğun olarak erkekler fabrikalarda çalışmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte bu durum değişti ve Türk kadınları fabrikalarda daha sık görülmeye başladı (Makal, 2010: s. 18). Bu durumu İslamiyet'teki kadına yönelik bakış açısı çerçevesinde dini inanç ve ahlaki tutumla değerlendirmek mümkündür.

Osmanlı'da kadınlar yalnızca tarım sektöründe, sanayide atölye veya fabrikalarda işçi olarak değil, aynı zamanda kamu sektöründe veya bankalarda memur olarak da çalışmışlardır. Kadınlar çalışma hayatına devlet memuru olarak ilk kez öğretmenlik mesleği ile giriş yaparken, diğer kamu kurumlarına memur olarak girmeleri ise 1914 sonrası mümkün olabilmıştır (Yıldırım, 2013: s. 91-92).

Kadın işçilerin ücretleri ve çalışma şartlarına bakıldığında ise, kadınlar erkeklerden oldukça düşük ücretlerde ve çalışma saatleri açısından yaklaşık 16 saati bulan çok daha uzun sürelerde çalışmışlardır. Örneğin 1907 yılında günde 16 saat çalışan bir kadın 40 para ya da 2 kuruş alabilmiş ve bu bir günlük ücreti 5 kuruş olan bir ekmeği almasına yetmemiştir (Çakır, 1996, s.262-263).

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 19. yüzyıldan itibaren özellikle 20. yüzyıl başlarında kadın işgücü sayısının artış nedenleri arasında Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı ve onu izleyen Kurtuluş Savaşı'nın olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle dört yıl süren I. Dünya Savaşı, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de köklü dönüşümlere neden olmuştur. Erkek kol ve kafa gücünün cepheye sevki kadına yeni iş alanları açmış, savaşların ertesinde erkek nüfusunda yaşanan kayıp kadın emeğinin önemini daha da arttırmıştır (Toprak, 2016: s. 3). Elbette bu dönemde kadın emeğine duyulan ihtiyacın artmasını yalnızca savaşların nüfus üzerindeki tahribatına bağlamak doğru değildir. Savaşların etkisiyle birlikte, kadınların düşük ücretlerde istihdam olmaları, sendika ve sendika benzeri kuruluşların faaliyetlerine katılma eğilimlerinin az olması da dönem içinde kadın işgücünün atmasındaki diğer faktörlerdir (Makal, 2001: s. 120; Toksöz, 2011: s. 220).

Ayrıca belirtmek gerekir ki 1908 Jön Türk Devrimi'nin benimsediği "hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet" ilkeleri Osmanlı'da kadın sorununu gündeme getirmiş, kadının "toplumsallaşması", ya da kadın erkek eşitliği II. Meşrutiyet'in temel kaygılarından birini oluşturmuştur (Toprak, 1988: s. 3). 1908'de II. Meşrutiyet sonrasında değişen sosyal ve ekonomik yaşam koşulları, artan işçi hareketleri ve

kadınların çalışma hayatına katılımını artırmaya yönelik birçok basın yayın organının ortaya çıkması kadınların istihdamını artıran diğer faktörler arasındadır (Yıldırım, 2013: s. 93).

Cumhuriyetin ilk yıllarında da çalışma hayatında kadın işgücü hızlanarak devam etmiş ve kadınların çalışma hayatında aktif bir şekilde bulunabilmeleri için çeşitli politikalarla ekonomik, hukuki ve kültürel ortam yaratılmaya başlanmıştır. Bu ortamın geliştirilmesine paralel olarak, çalışan kadınların yanı sıra kadın işçilerin sayısı ve oranlarında da çoğalma gözlenmiştir (Altan, 1980: s. 62). Bu dönemde de kadının çalışma hayatına ilişkin bilgi edinebilecek kaynaklar sınırlı olmasına karşın, kadın işgücüne yönelik ilk sayısal bilgileri 1927 yılında yapılan Sanayi Sayımından elde etmek mümkündür. Sanayi sayımı sonuçlarına göre bu dönemde işgücü piyasasında aktif olarak yer alan kadın işgücü oranı yüzde 25,58 olarak belirlenmiş olup 1947 yılına kadar bu oranda önemli bir değişiklik görülmemiştir. Bu sayıma ülkedeki bütün sanayi kolları dahil edilmiş ancak bu sonuca göre çalışanların cinsiyet dağılımı sadece dört ve daha fazla işçi istihdam eden işletmeleri kapsamıştır (Makal, 2012: s. 47).

1927 Sanayi Sayımı sonuçlarından kadın işgücünün sektörel dağılımlarına ilişkin çıkarımlar da yapılabilmektedir. Bu sonuçlara göre, 14 yaş üstü istihdam edilen kadın işçilerin yüzde 43,7'si tarımsal kaynaklı ürünler işleyen sanayilerde; yüzde 48,1'i ise dokuma sanayinde faaliyet göstermektedir. Bu iki faaliyet alanında istihdam edilen toplam kadınların oranı ise, yüzde 91,8'e tekabül etmektedir. Aynı sanayi dallarında istihdam edilen 14 yaş altı kız çocuklarının oranı ise, sırasıyla yüzde 70,1 ve yüzde 24,5'tur ve toplamda yüzde 94,6'dır (BİGM, 1932: s.216).

Cinsiyete dayalı ücret farklılıkları değerlendirildiğinde ise sektör farkı olmaksızın her koşulda ve her zaman kadınların erkeklere oranla daha düşük ücretlerle çalıştıkları yönünde bulgular bu dönemde de varlığını sürdürmektedir. Örneğin, 1936 yılı sonrasında Türkiye'deki Kıbrıt ve Çakmak Tekeli'nde yapılan bir araştırmaya göre, 19 yaş ve üzeri erkeklerin saat başı ücretleri 8 kuruş iken; kadınların aynı iş ve saat için ücretleri 7 kuruştur. Kadınlar ve erkekler arasındaki ücret farkına tarım sektörüne açısından bakıldığında da durum değişmemektedir. 1939-1940 yılları arasında Çalgüner'in yapmış olduğu bir araştırmada erkeklerin günlük ortalama ücretleri 60 kuruş ila 100 kuruş arasında değişkenlik gösterdiği buna karşılık bu miktarın kadınlar için 30 ila 50 kuruş arasında olduğu tespit edilmiştir (Aktaran: Makal, 2010: s. 29-30).

1950-1980 DÖNEMİNDE İŞGÜCÜ PİYASASI VE KADIN

Çalışan Kadınlara Yönelik Yasal Düzenlemeler

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ulusal mevzuatta çalışan kadınlara yönelik çeşitli yasal düzenlemelere yer verilmeye başlanmış, 1923 yılında çok partili yaşama geçene kadar kadınlar adına pek çok alanda yasal düzenlemeler getirilmiş; kadınların hem toplumsal hem de çalışma hayatındaki rolü güçlendirilmeye çalışılmıştır. 1950-1980 döneminde ise bu düzenlemeler bir yandan üzerinde

değişiklikler yapılarak uygulanmaya devam etmiş diğer yandan da bu düzenlemelere yenileri eklenmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra demokratikleşmenin sembolü olarak kadınları toplumsal ve çalışma hayatında güçlendirme çabalarının hızı çok partili hayata geçiş ile birlikte zayıflamış ve kadın hakları konusunda geriye dönüş niteliği taşıyan bir sürece girilmiştir (Kaymaz, 2010: s 350). Toplumun çağdaşıktan ve laiklikten uzaklaştırılarak dinselleşmesini sağlama yolunda adımlar atılırken, TBMM'ne, kadının örtünmesini zorunlu kılacak, devrimlerle elde edilen kazanımları ortadan kaldıracak yasa önerileri verilmiştir (Çığ'dan Aktaran Kaymaz, 2010: s. 350). Ancak, 1961 Anayasası'nın sosyal devlet ilkesi kapsamında kadın sorunları tekrar gündeme girmeye başlamış, çalışma yaşamıyla ilgili haklar kadınları da kapsayan bir biçimde düzenlenerek anayasal güç ve değer kazanmıştır.* Bunun yanında söz konusu dönem, içerisinde kadın işçilere yönelik hükümleri de olan, çalışma ilişkileri alanını belirleyen üç İş Kanunu'na tanıklık etmiştir. Bunlardan ilki 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu'dur. 1967 yılına kadar dönemin temel hukuksal metni olan bu kanun, çalışma yaşamında kadın ve çocuk işçileri koruyucu birçok önleme yer verirken, eşit işe eşit ücret ilkesine ilişkin herhangi bir hüküm içermemektedir. Ancak, 1950 yılında yasanın bazı maddeleri değiştirilerek, "sadece cinsiyet ayrılığı sebebiyle kadın ve erkek işçilere farklı ücret verilemeyeceği" şeklinde bir ifadeye yer verilmektedir (Makal, 2017: s. 103). 1967 tarihli 931 sayılı[†] ve 1971 tarihli 1475 sayılı kanunlar da ise, kadınların çalışma yaşamında korunmasına yönelik genel ve özel koruyucu hükümler yer almaktadır.[‡] Genel koruyucu hükümler ücret ve işin düzenlenmesi konularını ifade ederken, özel hükümler ise, kadının analık hallerinde korunmasına yönelik hükümlerden oluşmaktadır (Altan, 1980: s. 132-171). Kadın memurların çalışma yaşamını düzenleyen en kapsamlı kanun olan 1965 tarihli 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ise herhangi bir cinsiyet ayrımına gidilmeden ve eşit işe eşit ücret ilkesinin benimsemesi açısından dönemin kadınlara yönelik önemli düzenlemeleri arasındadır.[§] Söz konusu dönem içinde yapılmış olan düzenlemelerden kadınları iş kazası ve meslek hastalığı, hastalık, malullük, yaşlılık, ölüm halleri gibi haller dışında bir de analık halleri durumunda koruma altına alan 1964 tarihli 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ise 1945 yılında çıkartılan İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortalı Kanunu'ndan ve 1950 tarihli Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu'ndan daha geniş kapsamda kadını güvence altına alması açısından ayrı bir öneme sahiptir.**

Bu dönemde Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi uluslararası

* Resmî Gazete [RG], 09.07.1961, 334.

[†] RG, 12.08.1967, 931.

[‡] RG, 25.08.1971, 1475.

[§] RG, 14.07.1965, 657.

** RG, 17.07.1964, 506.

kuruluşların belgelerinde çalışan kadınlara yönelik düzenlemelerin de yer alması ve bu belgelerin Türkiye tarafından onaylanmış olması kadınların çalışma yaşamında aktif olarak yer almasında ve çalışma yaşamında korunmasında etkili olduğu görülmektedir.

Birleşmiş Milletler'in çalışan kadınların karşılaştığı sorunları gidermeye yönelik düzenlemelerinin bir bölümü temel insan hakları ile ilgili belgeler içinde, bir bölümü kadınlar için özel olarak oluşturulmuş belgelerde yer almaktadır. Türkiye ilk olarak bu belgeler arasında; kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliği sağlamaya yönelik insan hakları eşitliğini temel ilke olarak benimseyen 1945 yılında Birleşmiş Milletler Anlaşması'nı imzalamıştır. 1948 yılında Birleşmiş Milletler'in oluşturduğu İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" ise, Türkiye tarafından 1949 yılında kabul edilmiştir. Türkiye, bu bildirgeyle, cinsiyet bakımından ve "siyasal, hukuksal veya uluslararası statü bakımından (mad. 2)" hiçbir ayırım yapamayacağını kabul etmiştir. 1954 yılında yürürlüğe girmiş olan "Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme" 1959 yılında, 1979 yılında kabul edilen, "Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" ise Türkiye tarafından 1985 yılında, bazı maddelere çekince koyarak imzalamıştır (Tokol, 2019: s. 117).

Çalışan kadınların karşılaştığı sorunların tanımlanması ve bu sorunları gidermeye dönük düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) önemli bir yere sahiptir. Türkiye 1946-1959 döneminde ILO'nun 11 sözleşmesini onaylamıştır. Bu dönemde imzalanan en önemli sözleşme, 8 temel ILO sözleşmelerinden birisi olan 98 numaralı "Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi" olmuştur. 1960-1980 dönemi ise, Türkiye ve ILO arasındaki ilişkinin geliştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde Türkiye, toplamda 15 ILO sözleşmesini onaylamıştır. Ayrıca ILO'nun 8 temel sözleşmesinden üçü olan 100 numaralı "Eşit Değerde İş İçin Kadın ve Erkek İşçilere Eşit Ücret Ödenmesi", 105 numaralı "Zorla Çalıştırılmanın Kaldırılması" ve 111 numaralı "Ayrımcılık (İş ve Meslek)" sözleşmeleri ve ILO'nun öncelikli 4 sözleşmesinden birisi olan 122 sayılı numaralı "İstihdam Politikası Sözleşmesi" bu dönemde Türkiye tarafından onaylanmıştır. Bahsi geçen tüm bu sözleşmeler aynı zamanda kadınların çalışma yaşamında korunmasına yönelik sözleşmelerdir. Bu sözleşmelere ek olarak çalışma yaşamında kadınların ve erkeklerin eşitliğine ilişkin 1946-1980 döneminde "95 numaralı "Ücretlerin Korunması" ve 118 numaralı "Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik)" sözleşmeleri onaylanmıştır (Erdoğan, 2019: s. 207-208).

Bu dönem içerisinde yapılan bir diğer sözleşme ise 1965 yılında uygulamaya konulan Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi bir diğer adıyla Avrupa Sosyal Şartı'dır. Kadınların korunma haklarını ve cinsiyet ayrımı yapılmadan pek çok sosyal ve ekonomik alanda bireylere tanınması gereken hakları belirtilen ve güvence altına alınan sözleşmeyi Türkiye ancak 2004 yılında, bazı maddelerine çekince koyarak imzalamıştır (Yolcu, 2017: s. 6).

Çalışan Kadınların Niceliği

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar Türkiye'de birçok açıdan önemli değişimlerin olduğu bir döneme denk düşmektedir. Bilindiği üzere siyasal alanda çok partili rejime geçişle başlayan değişimler, iktisadi alanda da daha önceki devletçi iktisat politikalarının yerine özel kesime öncelik ve ağırlık veren sanayileşme politikalarını benimsemeyi beraberinde getirmiştir (Makal, 2012: s. 71). Bu gelişmeler neticesinde Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içerisinde sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları artarken, tarım sektörünün payı azalmıştır (Özer ve Biçerli, 2003: s. 64). Sanayileşme çabaları özünde bir tarım toplumu olan ve aktif nüfusun yüzde 80'den fazlasının tarım sektöründe çalıştığı Türkiye açısından değişik sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu duruma kadın işgücü özelinde bakıldığında, 1950 yılı önemli dönüşümler yaratmıştır. Çünkü bu dönemde mübadele ekonomisi ve ücretli işgücü piyasası gelişmekte (Kazgan, 1979: s. 158) ancak İkinci Dünya Savaşı'nın kadın işgücü üzerindeki etkileri yavaş yavaş azalmakta ve kadın işgücü savaş öncesi durumuna geri dönmektedir (Makal, 2012: s. 71).

Kadınların işgücüne katılma oranı çok sayıda sosyoekonomik faktör tarafından etkilenmektedir ve dünya üzerinde her yerde erkeklerinkinden daha düşük olduğu bilinmektedir. Bu açıdan dönem itibariyle Türkiye'nin durumu da hem gelişmiş hem azgelişmiş bütün ülkelerle benzerlik taşımaktadır (Makal, 2001: s. 121).

1950'li yıllarda kadınların istihdamının sayısal görünümü ve bu yıllardan itibaren yaşadığı dönüşüm aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kadın-Erkek İşgücüne Katılma Oranı 1955-1980 (%)

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Toplam İşgücü İçinde Kadınların Payı
1955	95,3	72,0	83,7	43,1
1960	93,6	65,3	79,6	40,7
1965	91,8	56,6	74,4	37,8
1970	84,7	50,9	67,8	37,5
1975	85,4	47,4	66,8	34,7
1980	84,9	46,3	65,6	35,1

TÜİK, İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2011 s.26.

1955-1980 döneminde kadınların ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarına bakıldığında, 1955 yılı için erkeklerin işgücüne katılma oranının kadınların işgücüne katılma oranından daha yüksek olduğu, genel olarak işgücüne katılım oranları yıllar itibariyle her iki cinsiyet için de azalma eğilimi gösterdiği ancak yirmi beş yıllık dönem içerisinde kadınların işgücüne katılma oranının erkeklere kıyasla çok daha fazla ve hızlı azaldığı görülmektedir. 1980 yılına gelindiğinde erkeklerin işgücüne katılma oranları yüzde 95,3'ten, yüzde 84,9'a gerilerken; kadınların işgücüne katılma oranları yüzde

72'den, yüzde 46,3'e gerilemiştir.* Bu azalmanın yaşanmasında hızlı nüfus artışı, kadınların eğitim imkanlarından yeterince yararlanamamaları, erken emeklilik, informel sektörde çalışma zorunluluğu, işsizlik, kırdan kente göç gibi pek çok faktör etkili olmakla beraber (Tokol, 2011: 54), en önemli faktör tarımın çözülmesi olmuştur. Bu dönemde yeni toprakların tarıma açılması, aile işletmelerinin desteklenmesi, tarım vergilerinin hafifletilmesi gibi bir dizi politika uygulamaya konulmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2001: s. 105). Bunun yanı sıra Marshall yardımı ve Amerikan kredileriyle tarımda büyük ölçüde makineleşme gerçekleştirilmiş, özellikle yol yapım makineleri ve traktör sayıları önemli ölçüde artış göstermiştir (Köktürk, 2005: s. 21). Dolayısıyla tarım teknolojilerinin gelişmesi tarımsal faaliyetlerde işgücüne duyulan ihtiyacı azaltmış, işgücüne duyulan ihtiyacın azalmasıyla da kırdan kente göç süreci de hızlanmıştır. Köy toplumunda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın, kentli çalışanlar içinde tarım dışı faaliyetlerin dışında kalmıştır.

Tablo 2. Kadınların İşgücüne Katılma Oranları ile İşgücü İçerisindeki Oranları 1955-1965 (+15 Yaş)

	Kadınların işgücüne katılma oranı			Kadınların işgücü içerisindeki oranı		
	1955	1960	1965	1955	1960	1965
10.000 ve daha az nüfuslu yerler	87,74	85,66	77,29	49,43	48,72	46,54
10.000 ve daha fazla nüfuslu yerler	18,07	9,16	9,09	13,76	7,80	8,18

BİGM, 1961b: 47, Tablo 13; BİGM, 1961b:181, Tablo 35; DİE, 1964a; 3, Tablo 1; DİE, 1964a:311, Tablo 42; DİE, 1969:363, Tablo 32'den hesaplanmıştır. Aktaran: Makal, *Türkiye'de Kadın Emeginin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960*, s.73.

Kentleşmenin başladığı yıllar esas alınarak oluşturulan Tablo 2'de kırdan ve kentte istihdama katılan kadınların oranlarına ayrı ayrı yer verilmiş, kırdan istihdama katılan kadınların oranının, kentte istihdama katılan kadınların oranından daha yüksek olduğu ve hem kırdan hem de kentte yıllar itibariyle kadınların işgücüne katılma oranlarının ve işgücü içerisindeki oranlarının azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla yaşam alanlarının kentlere kayması ile kadınların işgücüne katılım oranları arasında zıt bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür (Makal, 2001: s. 122). Öte yandan kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadının bu süreçte işgücü piyasasında kendine yer bulamamasının nedenini yalnızca kentleşme olgusuna bağlamak doğru değildir. Kadınların işgücüne katılım oranları eğitim düzeyleri ve nitelikleriyle de ilgilidir. Okur-yazarlık, yeni bilgiyi özümseyebilme, yeni beceriler edinme ve teknolojik açıdan ileri aletleri kullanma gibi yeteneklerden yoksun olan kadın, yaşamına ya vasıfsız işlerde çalışarak ya da daha sık rastlanıldığı gibi ev kadını olarak devam etmektedir (Kazgan, 1979: s. 167). Tüm bunların dışında kadının kentlerde işgücüne katılımını etkileyen bir diğer olgu ise Türk toplumunun kadına yüklediği cinsiyetçi rollerdir. Buna göre cinsiyete dayalı işbölümünün 1950'den 1980'lere kadar hala devam ettiği görülmektedir. Atıf edilmiş toplumlarda eğitim düzeyi ister yüksek olsun

* Bu düşünüş daha sonraki dönemlerde de devam etmektedir. Örneğin kadın nüfus içerisinde iktisaden faal olanların oranı, 1990 yılında % 42,79; iktisaden faal olan nüfus içerisinde kadınların oranı ise gene 1990 yılında % 34,99'dur. Bakınız, (DİE, 1995:22, Tablo:10).

ister düşük olsun kadının çalışması asıl iş olarak görülmemekte, eve para getirmek erkeğe evin bakımı, çocuğun bakımı gibi görevler kadına yüklenmektedir. Bu durumun sonucu olarak kadın işgücü piyasasından uzak kalmaktadır.*

İncelenen dönem aralığında kadın işgücünün nicel görünümü etkileyen bir diğer önemli kaynak ise, İş Kanunu'dur. Dönem itibariyle İş Kanunu kapsamındaki işçi sayısına bakıldığında, sanayileşmeye bağlı olarak işçi sayısının sürekli artış içinde olduğu göze çarpmaktadır. Ancak bu artış cinsiyet açısından eşit bir şekilde gerçekleşmemiş, kadın işçilerin sayısı erkek işçilerin sayısından düşük kalmıştır. 1950-1980 yıllarını tümünü kapsayan net bir veri bulunmamakla birlikte, 1947-1965 yıllarına dair veriler işçi sayısındaki cinsiyet temelli farklılıkları kavrayabilmek açısından önemli ipuçları vermektedir. 1947-1965 arasında kadın işçilerin oranı yüzde 107 artarken, erkek işçilerin artış oranı yüzde 273' tür. Kanun kapsamına giren bütün işçilerin artış oranı ise, yüzde 224'e ulaşmaktadır. Dönem itibariyle erkek ve kadın işçiler arasındaki bu büyük farkın nedeni, işgücü ihtiyacının neredeyse tamamının erkeklerden karşılanarak kadın işgücünün tercih edilmemesinden kaynaklanmaktadır (Makal, 2001: s 132-135). 1965-1980 yılları arasında sosyal sigorta kapsamına giren işçilerin oranlarına bakıldığında ise, kadın sigortalı sayısında yüzde 156'lık bir artış yaşanmış (Çiftçi, 1982: s. 96) olmasına rağmen yine bir cinsiyet farkı olduğu görülmektedir. 1965 yılında 104.278 olan sigortalı kadın sayısı 1980 yılına gelindiğinde 181.257'ye yükselirken; erkek sigortalı sayısı, 791.524'ten 2.023.550'ye yükselmiştir (DİE, 1981: s. 139).

Ancak tüm bu değerlendirmeler ile ilgili önemli bir takım noktaya değinmekte fayda vardır. Bunlardan ilki daha önce de belirtildiği gibi Türkiye 1950'li yıllardan itibaren köy toplumundan kent toplumuna geçiş sürecine girmiş ve bu süreçte kadınların işgücüne katılım oranları istatistiklere tam olarak yansıtılamamıştır. Yani kentleşme sürecinde kadınların işgücüne katılım oranlarının düşüş yaşadığı iddiası “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışan kadınların tamamının “tam çalışıyor” olarak kabul edilmesi durumunda doğru olmaktadır. Fakat bu süreçte tam çalışma içinde olan kadınların ne kadarının ücretsiz aile işçisi olduğu ne kadarının olmadığı net olarak bilinmediği için böyle bir ifade yanılgıya neden olabilmektedir. (Kazgan, 1979: s. 159). Diğer taraftan kırdan kente göç sonucunda kadınların işgücüne katılma oranlarının abartılı bir biçimde düşük gösterilerek gerçekten uzak olduğu

---

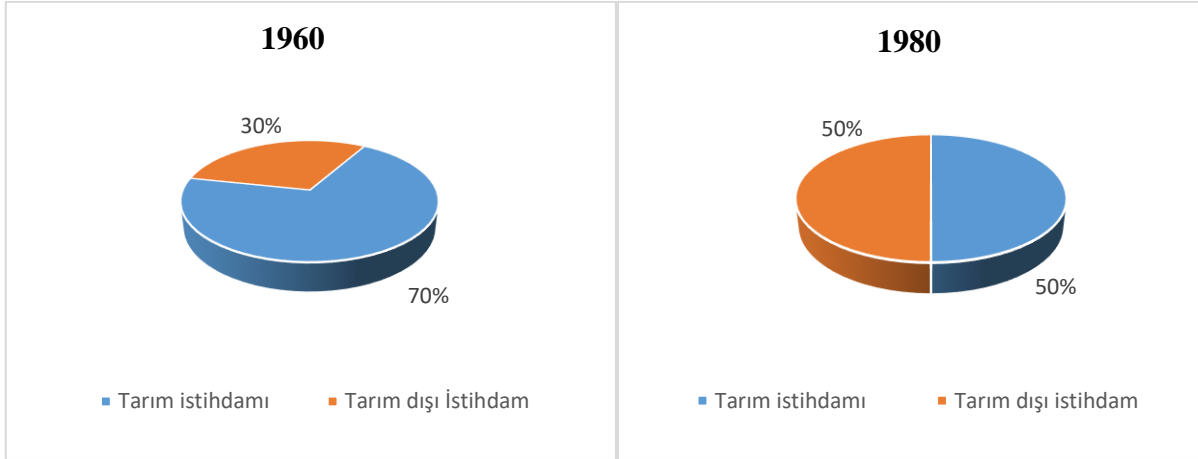
* Gülten Kazgan cinsiyete dayalı işbölümünün işgücüne katılım oranına etkisi meselesini Türk toplumu ile Batı Avrupa toplumu arasında bir karşılaştırma ile açıklamaktadır. “1975 yılında tarım dışı faaliyetlerde çalışan kadınların sayısı yurttan 632 bindi; buna Batı Avrupa'da çalışan 147 bin kadını da eklersek toplam rakam 779 bini bulur. İlginçtir ki, aynı yıl, kadınların tarım dışı faaliyetlerde çalışanlar içindeki oranı sadece %11 olduğu halde, bu oran yurt dışındaki toplam işgücü içinde %17,6' dir; ve (yurt içi ve yurt dışı) kadın işgücünün de %18,8 gibi yüksek bir oranını, yurt dışında çalışanlar oluşturmaktadır. Ayrıca, yurt dışına gitmek için sıra bekleme listesinde, dışardakine yaklaşık bir sayı kayıtlı bulunuyor (1973). Bu görüntüye göre, iş bulma, daha yüksek bir ücret sağlama veya Türk toplumundaki geleneksel değerler sisteminin baskısından kurtulma olanağı doğduğunda, Türk kadınları iş piyasasına daha yüksek bir oranda katılmaya hazır; ve tek rollerinin cinsiyete dayanan işbölümü içindeki yeri olduğunu reddetmeye eğilimlidir. Değişik bir toplumsal-ekonomik çevre, yani Batı Avrupa, kadınlar için farklı “dürtüler” yaratmakta ve onların ev işi ile iş piyasası arasındaki tercihlerini etkilemektedir. Bununla beraber, B. Almanya gibi önemli sayıda yabancı işçi kullanan bir ülkede İtalya, İspanya, Portekiz, Yugoslavya ve Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerinden gelen yabancı işçiler arasında kadın işçi oranı %30,2'dir. Diğer bir deyişle, varolan elverişli toplumsal-ekonomik ortama rağmen, diğer işçi yollayan ülkelerin iş piyasasına katılma oranına Türk kadınları henüz varamamıştır.” Gülten Kazgan, Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo-Ekonomik Statüsü, **Türk Toplumunda Kadın**, Türk Sosyal Bilimler Derneğinin Yayınlar, 1979, s. 160.

savunulmaktadır. İbrahim Yasa'nın 1962 yılında Ankara'nın gece kondu bölgelerinde yaptığı bir araştırmada, bölgedeki kadınların yüzde 15-20'sinin bir işte çalıştıkları, ancak çalıştıkları işleri çeşitli nedenlerden dolayı gizlemek zorunda kaldıkları saptanmıştır (Aktaran: Makal, 2012: 75). Gizlenen bu işlerin genellikle "hizmetçilik", "gündelikçilik", "bakıcılık", "çamaşırcılık" gibi kendi içinde çeşitlenen ev emeği biçiminde olduğu ve bu işlerde çalışan kadınların çoğunun da kendilerini çalışan statüsünde değerlendirmedikleri, ev emeğinin görünmezliğinin ve değersizliğinin bu dönemde de sürdüğü tespit edilmiştir (Özbay, 2012: 141-143). Dolayısıyla tüm bunlar kadınların işgücüne katılım oranlarının doğru hesaplanmasında hatalara sebebiyet verebilmektedir.

Çalışan Kadınların Sektörel Ve Mesleki Dağılımı

Türkiye'de 1950 sonrası dönemde başlayan endüstrileşme ve gelişme neticesinde tarım sektörünün milli gelir içerisindeki payının azalmasına koşut olarak (Toksöz, 2011: s. 219) 1960-1980 dönemi içerisinde istihdamın sektörler arasındaki dağılım oranlarında da önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Sektörler arasındaki istihdam aşağıda Grafik 1'de gösterilmiştir. Buna göre, 1960 yılında tarım sektöründe çalışanlar toplam çalışanların yüzde 70'ini oluştururken, 1980 yılına gelindiğinde bu oran yüzde 50'ye gerilemiştir. Tarım dışı istihdam ise, yüzde 30'dan yüzde 50'ye yükselmiştir. Ayrıca 1960 yılında yüzde 11 olan sanayi istihdamı, 20 yılın sonunda yüzde 19'a kadar yükselmiştir (Çelik, 2018: s. 167). Yaşanan tüm bu dönüşümler çalışan kadınların sektörel ve mesleki dağılımlarında da önemli değişimlere yol açmıştır.

Grafik 1. 1960 ve 1980 Yıllarında Tarım ve Tarım Dışı İstihdam Oranları (%)

Çelik, Türkiye'de Çalışma İlişkilerinde Kurumsallaşma: 1960-1980, s. 167. sunmuş olduğu verilerden derlenmiştir.

1950-1980 dönemi Türkiye'nin yaşadığı sektörel dönüşüm sürecinin kadın istihdamı üzerindeki etkisi, Tablo 3'de gösterilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere tıpkı işgücüne katılma oranında olduğu gibi kadın işgücünün sektörel dağılımları da erkeklerinkinden farklı özellikler göstermektedir. Öte yandan Tabloda dikkat çeken bir diğer önemli nokta, tarımdaki kadın istihdamı oranıdır. 1955 yılında

yüzde 95 olan kadın istihdamı, 1980 yılına gelindiğinde yüzde 84,6'ya gerilemiştir. Tarımdaki bu azalma çok ciddi boyutlarda olmamakla birlikte pek çok ekonomik ve toplumsal nedenler barındırmaktadır. Ancak azalmanın en önemli nedenlerinden birisi bir önceki başlıkta da bahsedildiği üzere 1950'li yıllarda tarımsal üretimin dönüşüme uğraması ve kırdan kente göç sürecinin hızlanmasıdır. Buna karşın süreç içerisinde istihdam, tarım dışı sektörlerle kaymaya başlamıştır. İstihdamın tarım dışı sektörlerle kaymasıyla birlikte, 1955 yılında yüzde 4,4, olan tarım dışı kadın istihdam oranı, 1980 yılına gelindiğinde yaklaşık 3 kat artarak yüzde 12,7'e yükselmiştir. Aynı dönem içerisinde erkeklerin tarım dışı istihdam oranları da yüzde 36,5'ten yüzde 54,5'e yükselmiştir.

Tarım dışı sektörler olan sanayi ve hizmet sektörleri ayrı ayrı incelendiğinde ise, 1955'te iktisaden faal kadınların sanayi sektöründeki oranı yüzde 2,3 iken 1980 yılına gelindiğinde 2 kat artarak yalnızca yüzde 4,6'ya yükselmiştir. Söz konusu yıllar için hizmet sektöründeki oransal değişime bakıldığında ise daha büyük bir artış olduğu görülmektedir. 1955 yılında iktisaden faal kadınların yüzde 1,6'sı hizmet sektöründe iken 1980 yılına gelindiğinde bu oran yaklaşık 5 kat artarak yüzde 7,3 olmuştur.

Tablo 3. Üretim Faaliyetleri İtibariyle Faal Erkek ve Kadınların Dağılımı 1955-1980 (%)

Faaliyetler	1955		1960		1965		1970		1975		1980	
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
Tarım	63,5	95,6	61,2	95,0	58,4	94,1	49,4	88,7	50,0	88,8	40,0	84,6
Sanayi	12,6	2,3	14,5	2,7	16,0	1,5	17,8	5,1	15,3	3,6	21,9	4,6
Hizmetler	13,8	1,6	16,0	1,9	16,4	2,6	31,3	5,7	28,8	6,1	32,1	7,3
Diğer Tanımlanmamış	10,1	0,5	8,3	0,4	9,2	1,8	1,3	0,3	5,7	1,3	0,5	0,8
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

DİE, 1957: s. 35; DİE, 1962: s. 23; DİE, 1966: s. 14-15; DİE, 1972: s. 41; DİE, 1976: s. 36-37; DİE, 1981: s. 16.

Sanayi: madencilik, imalat, inşaat, elektrik, su ve gaz kesimlerini kapsar. Hizmet: Ticaret, mali kurumlar, sigortacılık, ulaştırma ve haberleşme, kamu ve özel hizmetleri kapsar.

Kadınların istihdam olduğu meslekler de yine erkeklerinkinden farklı bir dağılım göstermektedir. Kadın istihdamının sektörel dağılımı ile kadınların mesleki dağılımları büyük ölçüde uyum içindedir. Dolayısıyla kadınların yöneldiği meslekler dönem içerisinde yaşanan sektörel dönüşümle birlikte bir değişime uğramıştır. Aşağıdaki tabloda Türkiye'de istihdamdaki kadınların mesleki dağılımına ilişkin bilgiler yer almaktadır (Makal, 2001: s. 125).

Tablo 4. Kadın İstihdamının Mesleki Dağılımı 1970 (%)

Kadın İstihdamının Maksimum Olduğu Meslekler	Toplam İstihdamda Kadınlar	Kadın İstihdamının Minimum Olduğu Meslekler	Toplam İstihdamda Kadınlar
Tarım	80	Madencilik	4
Tütün sanayi	57	İnşaat	1
Dokuma-giyim	30	Mobilya	3
Gıda-içki	25	Metal	2
Kimya	22	Otomotiv	2
Elektrik makineler	17	Makineler	3
Öğretim	34	Petro-Kimya	3
Bankacılık	34	Ulaştırma-Haberleşme	3
Tıbbi hizmetler	30	Satıcılar ve ilgili hizmetler	1
Fizikçiler, kimyacılar ve ilgili hizmetler	20	Koruyucu hizmetler	1

DİE, Nüfus Sayımları. Aktaran: Kazgan, s. 184.

*Kadın işgücünün mesleki dağılımı, o meslekteki toplam işgücündeki oran olarak verilmiştir.

Tablo 4'e göre, tarımla ilgili meslekler, hafif imalat sanayii işçileri (tütün, dokuma-giyim, gıda-içki, kimya sanayiinde paketleme gibi), öğretmenlik, bankacılık, hemşirelik, doktorluk gibi hizmet ile ilgili meslekler, ilmi ve teknik elemanlar ve bunlarla ilgili meslekler (Çiftçi, 1982: s. 99) genel olarak kadınların yoğun biçimde istihdam edildikleri meslek gruplarıdır. Bu tür faaliyetlerde çalışan arasında kadınların tarımda ve tütün sanayiinde yüzde 50 ve daha fazla, söz konusu diğer kesimlerde yüzde 20-35 gibi yüksek bir oranı kapsadığı görülmektedir. Buna karşılık, maden işçiliği, inşaat, ağır sanayi, nakliyat ve muhaberat ile ilgili meslekler, satıcılar ve satışla ilgili fiziksel açıdan yıpratıcı ve yorucu mesleklerde kadınların oranı yok denecek kadar azdır (Kazgan, 1979: s. 161; Makal, 2012: s. 77). Kadınların belirli bir meslek dalında yoğunlaşma sebebi ise genel olarak biyolojik/fiziksel anlamda topluma hâkim olan ideoloji ile ilgilidir. Tablodan da görüldüğü üzere sol sütunda yer alan meslekler çoğunlukla ataerkil zihniyetin egemenliğindeki toplumlarda kadınlara uygun görülen “kadın işi” olarak nitelendirilen mesleklerdir. Tablonun sağ sütununda yer alan meslekler ise gerek ideolojik gerekse biyolojik açıdan “kadın işi” olarak görülmekten ziyade “erkek işi” olarak tanımlanan mesleklerdir (Kazgan, 1979: s. 161).

Bu noktada, hangi sektörlerin hangi işlerin kadınlar için uygun olduğuna karar veren patriarkal zihniyet yapısı, işverenlerin işe alım tutumlarını da belirlemekte ve kadınlar açısından istihdam fırsatlarını sınırlamaktadır. Dahası söz konusu patriarkal zihniyet yapısı kadınların da ne tür işler için işgücü arz edecekleri noktasında kişisel tercihlerini etkilemektedir (Toksöz, 2012: s. 194).

Bu dönemde kadınların tarım dışı faaliyetlerde istihdamının her ne kadar son derece düşük olduğu bilinse de kentlerde esas olarak az sayıda yüksek eğitimli ve vasıflı kadın, hizmet sektöründeki uzman mesleklerde işgücüne katılmaktadır (Toksöz, 2011: s. 223). Bu nedenle kadınların belirli meslek

dallarında yoğunlaşmalarının benzeri, uzman meslekler için de geçerli olmuştur. 1950-1980 arası dönemde özellikle 1970'lerden sonra tıbbi hizmetlerdeki meslekler ve öğretmenlik mesleği kadınların işgücüne katıldığı mesleklerdir (Tan, 1979: s. 135-145).

1950-1980 dönemi içerisinde çalışma yaşamına katılan kadınlar arasında en büyük gelişmeyi kamuda çalışan kadınlar göstermiştir. Yıllara göre, kamuda çalışan kadın görevlilerin sayısı ve oranlarında, diğer çalışma alanlarında gözlemlenmeyen düzenli ve sürekli bir artış görülmüştür. Ayrıca kadın görevliler, erkeklere oranla da daha hızlı bir artış göstermişlerdir. 1938-1980 yılları arasında kadın kamu görevlileri oranı yaklaşık 20 kat artarken, erkeklerin oranı yaklaşık 6 kat artmıştır (Çiftçi, 1979: s. 246).

Aşağıdaki tablo 5'te, kadın kamu görevlilerinin sayısının zaman içerisindeki artışı cinsiyet temelli olarak gösterilmektedir. Bu tabloya göre artış 1963-1977 döneminde mutlak rakam olarak 171.603, oran olarak ise yüzde 236'dır. Ancak bu büyük orandaki artışa rağmen kadınların toplam kamu görevlileri içerisindeki oranı 1977 yılı itibarıyla yüzde 25,3 ile yine de düşük kalmaktadır. Kadınların oranı kamu kuruluşları açısından değerlendirildiğinde kuruluşlar arasında da fark olduğu, kadınların en fazla genel bütçeli kuruluşlarda, en az da yerel yönetimlere ait birimlerde istihdam olduğu saptanmaktadır. Çiftçi'ye göre yerel yönetimlere ait birimlerde çalışan kadın oranının düşüklüğü, "yerel yönetim birimlerinin büyük çoğunluğunu oluşturan belediyelerin genellikle kadın çalışmasına karşı geleneksel olumsuz tutumun varlığını sürdürdüğü kırsal kesimde bulunmasıyla" açıklanabilir (Çiftçi, 1979: s. 247).

Tablo 5. Kamu Görevlilerinin Cinsiyete Göre Dağılımı 1963-1977

	1963		1970		1977	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Genel Bütçe						
Kadın	47.414	20	80.099	21,6	180.313	27,4
Erkek	188.182	80	323.407	78,4	476.699	72,5
Katma Bütçe						
Kadın	3.487	10,5	3.748	8,5	7.783	20,8
Erkek	29.803	89,5	40.420	91,5	29.546	79,1
Kamu İktisadi Teşekkülü						
Kadın	15.623	13,2	26.116	19	48.380	23,6
Erkek	103.919	86,8	112.664	81	156.219	76,3
Yerel Yönetim						
Kadın	6.178	10	4.838	8	7.829	12,3
Erkek	55.236	90	55.455	92	55.756	87,6
Genel Toplam						
Kadın	72.702	16,2	123.812	18,9	244.305	25,3
Erkek	371.167	83,8	531.925	81,1	718.220	74,6

Çiftçi, 1979: s.246

Kadın kamu görevlilerin kurumlar arası dağılımları incelendiğinde de belli kurumlarda yoğunlaşmalar olduğu görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve PTT Genel Müdürlüğü kadınların kamuda yoğunlaştığı kuruluşlardır. Bu üç kuruluş 1963 yılında kadınların yüzde 55,7'sini, 1970'te yüzde 67,9'unu, 1976'da yüzde 69,1'ini, 1978'de yüzde 65,4'ünü, 1980'de ise, yüzde 60,6'sını kapsamaktaydı. Oranlar incelendiğinde, 1978'den itibaren bir düşüş olduğu görülmektedir. Bu durum, 1978-1980 yılları arası dönemde yaşanan toplumsal ve ekonomik bunalım ile açıklanmaktadır (Çiftçi, 1982: s. 107-113).

Kadınların çalışma yaşamına ilişkin incelemelerde, kadınların yüksek oranda temsil edildikleri kuruluşların belirlenebilmesi için iki ölçüt kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, kadınların tüm çalışanların yüzde 50'sinden fazlasını oluşturdukları kuruluşlar ve alanlar, diğeri ise kadınların işgücü içindeki oranlarından daha yüksek oranda çalıştıkları kuruluşlar ve alanlardır. İlk ölçüte göre, Türkiye'de 1980 yılında kadınların tüm çalışanların yüzde 50'sinden fazlasını oluşturdukları kuruluşlar, yüzde 53,8 ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, yüzde 52,6 ile Güven Sigorta T.A.Ş. ve yüzde 50,3 ile İstanbul Emniyet Sandığı'dır. Diğer ölçüte göre ise, kadın kamu görevlilerinin öncelikle yükseköğretim kurumlarında ve bankalarda yoğunlaştığı görülmektedir. Buna göre, Ege Üniversitesi (%40,5), Bursa Üniversitesi* (%40,1), İstanbul Üniversitesi (%39), Ankara Üniversitesi (%38,6), Türkiye Emlak Kredi Bankası (%33,2), Ziraat Bankası (%33) ve son olarak Halk Bankası (%32,9) ikinci ölçüt kapsamında kadınların en yüksek oranda temsil edildikleri kuruluşlara örnek olarak gösterilebilir. Nitekim elde edilen verilerden de görüldüğü gibi, kamu görevlisi kadınların istihdam olacakları mesleklere ilişkin herhangi bir yasal sınırlandırma getirilmemesine rağmen, kadınlar meslek seçiminde belirli alanlarda yoğunlaşmışlardır. Bu durum, geleneksel toplumların uğraşları kadınsı ve erkeksi uğraşlar olarak sınıflandırılmasından ve kadınların "kadınsı çalışma alanlarına" (Çiftçi, 1982: s.109-110) yönlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Çalışan Kadınların Statü Dağılımı

Türkiye'de 1950'li yıllarda yaşanan dönüşüm, kadınların işgücüne katılım oranlarını, istihdamlarını, sektörel ve mesleki dağılımlarını büyük ölçüde değişime uğratmıştır. Bu dönem içerisinde, hızlanan kentleşmenin de etkisiyle kadınların statüleri de dönüşüme uğramıştır. Ancak kadın işgücü katılım oranları, sektörel ve mesleki dağılımında olduğu gibi statü dağılımı açısından da erkek işgücünden oldukça farklıdır. Bu bağlamda Tablo 6'da Genel Nüfus sayımı sonuçlarına göre, işgücünün statü dağılımının cinsiyet temelli gelişmelerinde gözlemlenen gelişmeleri verilmiştir.

---

* Bursa Uludağ Üniversitesi kurulduğu 1975 yılında Bursa Üniversitesi adını taşımaktaydı.

Tablo 6. İktisaden Faal Nüfusun İş ve Cinsiyet Durumuna Göre Dağılımı (yüzde)*

İşgücü Durumu	1955		1960		1965		1975		1980	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
Ücretli	3,71	21,69	4,80	22,40	6,02	33,95	9,39	38,07	13,99	46,13
İşveren	0,05	0,76	0,20	1,70	0,02	1,79	0,09	1,18	0,07	1,43
Kendi Hesabına Çalışan	4,34	41,87	5,40	43,90	2,75	41,68	3,55	38,12	3,85	33,17
Ücretsiz Aile işçisi	91,23	26,88	89,10	25,20	91,13	20,78	86,59	21,73	81,20	18,68
Bilinmeyen	0,66	8,76	0,50	6,80	0,04	1,78	0,36	0,87	0,87	0,58
Toplam Faal Nüfus	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

DİE, 1957: s.31; DİE, 1962: s. 19-20; DİE, 1966: s. 14-15 DİE, 1976: s. 36.; DİE, 1981: s. 18-19.

Tabloda görüldüğü gibi, 1955 yılı itibariyle kadın işgücünün büyük çoğunluğu (%91,23) ücretsiz aile işçisi olarak istihdamda yer almaktadır. Ücretsiz aile işçiliği oranının bu ölçüde üstün olmasının nedeni şüphesiz tarım kesimindeki statü dağılımıdır. Nitekim tarım kesiminde çalışan kadınların oldukça büyük bir kısmı ücretsiz aile işçisidir. Öte yandan tabloda yer alan ücretli, işveren ve kendi hesabına çalışan olarak ayrılan diğer üç grup içinde çalışan kadınların oranı epey sınırlı kalmakta ve 1955 ve 1980 yıllarına bakıldığında dönem içerisinde ücretli çalışan kadın sayısı görece artmış olmasına rağmen önemli derecede değişiklik göstermemektedir. Ancak daha önce belirtilen kadın işgücünün nicel varlığının belirlenmesinde yaşanan sıkıntılar burada, kadın işgücünün statü dağılımının belirlenmesinde de ortaya çıkmaktadır. Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, Türkiye’de ücretsiz aile işçisi olan kadınların sayısal verilerinin olduğundan fazla, ücretli çalışan kadınların sayısal verilerinin ise olduğundan az gösterilmesinden kaynaklanan yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Makal, 2002: s. 188). Bundan dolayı, tablo yorumlanırken hata payı olabileceği unutulmamalı, bu yanıltıcı durumlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Bununla birlikte 1980 yılı ücretli çalışan kadınların verilerine dair ayrıca bir değerlendirme yapmakta fayda bulunmaktadır. Çünkü çok büyük oranlarda olmamakla birlikte önceki dönemlerle karşılaştırıldığında, ücretli olarak çalışan kadınların oranlarında olumlu sayılabilecek gelişmeler yaşandığı görülmektedir. Ücretli çalışan kadınların oranı 1955-1980 arası dönemde yüzde 10,28 bir artışla yüzde 3,71’den yüzde 13,99’a yükselirken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranı yüzde 10,3’lük bir azalma ile yüzde 91,23’ den yüzde 81,20’ye gerilemiştir. Yine, söz konusu dönemde ücretli olarak çalışan erkeklerin oranında kadınlara nazaran yüzde 24,44 gibi daha büyük bir artış görülmüş, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan erkeklerin oranında ise, yüzde 8,20’lik bir azalma

* 1970 yılı verilerine ulaşamadığı için tabloya dahil edilememiştir.

yaşanmıştır. Kuşkusuz bu dönemde hizmet sektörünün hızla genişlemesi erkekler kadar olmasa da kadınlar içinde farklı iş olanakları yaratmış ücretle çalışan kadınların oranı özellikle bu kesimde artış göstermiştir.

Ancak kadınların istihdamında ve statülerinde yaşanan bu olumlu gelişmenin çok yetersiz olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu dönemde ücretli olarak çalışan kadınların oranının mevcut istatistiklerde olduğundan daha az gösterildiği bilinse de yine de bu oran çok sınırlı kalmış, asıl artış yönlü değişim kentte ev kadını olan kadınların oranlarında yaşanmıştır. Bu sınırlı değişime neden olan faktörlere bakıldığında, ilk olarak 1950'li yıllarda başlayan göç hareketinin etkisinin büyük olduğu göze çarpmaktadır. Bu dönemde kentsel bölgelere göçün öncülüğünü erkekler üstlenmiştir. Dolayısıyla kentlerde mevcut ücretli iş olanakları ilk aşamada erkekler tarafından kullanılmıştır. Bu nedenle, ücretli olarak çalışan erkeklerin sayıları ve oranı kadınlara kıyasla daha büyük bir artış yaşamıştır. Diğer taraftan kırdan kente göç eden kadınların büyük bir çoğunluğu kentlerde tarımsal işgücünün dışında kalmış, kırsalda ücretsiz aile işçisi olarak istihdam olan kadınlar, kente geçişle ev kadını statüsüne dahil olmuştur. Bu durum bir bakıma kırdan kente göç eden kadınların köyün ağır iş yükünden sonra kentte ev kadını olmayı büyük bir özlemle tercih etmesiyle de açıklanabilir (Özby, 1979: s. 202). Ancak kırsal kesimden kentsel kesime geçişle yaşanan kadın işgücü statülerindeki bu değişimi salt kadınların tercihleriyle açıklamak doğru olmamaktadır. Bu süreçte eğitim görmemiş ya da az eğitilmiş kadınların işgücünden büyük ölçüde koptukları görülmekte, genel olarak kentlerde eğitim ve işgücüne katılma arasında oldukça belirgin olumlu bir ilişkinin varlığından söz edilebilmektedir. Kadınların kentlerde işgücü piyasasının dışında kalmasının başka bir nedeni ise ataerkil zihniyete sahip toplumsal yapıdır. Kırsalda geleneksel aile işlerinde çalışabilen kadının kentlerde ev dışında ve erkeğin denetiminden uzak bir çalışma biçimine dahil olması uygun görülmemektedir. Dolayısıyla kadının işgücü piyasasına girişi engellenerek ev kadını statüsüne mahkûm edilmektedir (Gökkaya ve Ayan, 2016: s. 396).

Çalışan Kadınların Ücret Durumu

1950-1980 yılları gerek kadınlar gerekse de erkekler için ücretli çalışmanın artış gösterdiği bir döneme tekabül etmektedir. Ücretli çalışmadaki bu artışın yanı sıra, dönem içerisinde yaşanan gelişmelere paralel bir şekilde ücretlerdeki eğilim de sürekli bir artış yönünde olmuştur. Dönemin en önemli gelişmeleri ise 1960'lı yıllara denk düşmekle birlikte 1961 Anayasası'nın ilk kez benimsemiş olduğu sosyal devlet ilkesi kapsamında çalışanların sendika, toplu sözleşme ve grev hakkı güvence altına alınmış ve kişiler yönünden hiçbir sınırlandırma yapılmadan tüm çalışanlara sendikalaşma hakkı tanınmıştır. Öte yandan sendikaları hem nitel hem de nicel açıdan güçlendiren 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi ve Grev ve Lokavt Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle ücretli çalışma olumlu bir gelişme kaydetmiştir. Bu yasaların etkisiyle sendika üye sayılarında ve toplu iş sözleşmelerinden yararlanan işçi sayılarında gözle görülür artışlar yaşanmış, işçilerin çalışma koşulları

düzenlenmiş, reel ücretleri artmış ve gelir dağılımının düzenlenmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. (Çelik, 2018: s. 170-174).

Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen kadınların emekleri karşılığında elde ettikleri ücretler erkeklerinkinden olumsuz bir biçimde farklılaşmaktadır. Bu kapsamda Tablo 7' de 1955-1980 yılları arası dönemde kadın ve erkek işçilerin nominal ücretleri gösterilmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere incelenen dönem içerisinde ücretler sürekli artış göstermiş ancak ücretlerdeki bu artış kadın ve erkek işçiler arasında kadınlar aleyhine cinsiyete dayalı farklılıklar ile gerçekleşmiştir. Bunun yanında dönem başından dönem sonuna gelindiğinde cinsiyetler arası ücret farkının büyüdüğü görülmektedir.

Tablo 7. Kadın ve Erkek İşçi Ücretleri (Ortalama Günlük Kazanç, TL)

Yıllar	Kadın	Erkek	Cinsiyetler Arası Ücret Farkı
1955	4.99	7.64	2.65
1960	10.23	15.06	4.83
1965	17.96	22.06	4.10
1970	32.68	35.32	2.64
1975	59.46	69.55	10.09
1980	412.18	426.76	14.58

Makal, 2002, s. 482. Tablo LI ve Çiftçi, 1982, s. 97 Çizelge 16'daki verilerden hesaplanmıştır.

Tabloda görülen cinsiyet temelli ücret farklarının ortaya çıkmasında etkili çeşitli faktörler etkili olmakla birlikte bu faktörler iktisadi ve iktisat dışı olarak incelenebilir. Bu sorunun ortaya çıkmasında etkili olan iktisadi faktörler en genel biçimde işgücünün niteliğindeki ve dolayısıyla verimliliğindeki farklılıklarla açıklanmaktadır. Kadın işgücünün erkek işgücü ile karşılaştırıldığında daha niteliksiz kalması, sunulan emek karşısında elde edilecek ücretin düzeyinin de düşük olmasına neden olmaktadır. İşgücü niteliğini belirleyen en önemli faktör ise eğitimidir ve nitekim kadın işgücünün niteliğinin düşük olması, eğitim düzeyinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Formel eğitim önemli olmakla birlikte, hizmet içi eğitim olanaklarının kadınlar için sınırlı olması erkek ve kadın arasındaki nitelik farkının ortaya çıkmasında daha büyük bir etkiye sahiptir. Ücret farklılıklarının oluşumunda etkili olan iktisat dışı faktörler ise toplumsal değer yargıları olarak ifade edilebilmektedir. Toplumsal değer yargıları nedeniyle ücretlerin belirlenmesinde kadın aleyhine bir ayrımcılık söz konusu olmakta, kadın ve erkek arasında nitelik ve eğitim bakımından herhangi bir fark bulunmasa dahi, sadece kadın olmak bile ücret düşüklüğünün nedeni olabilmektedir. Diğer taraftan, toplumsal değer yargıları nedeniyle meslekler yatay olarak katmanlaşarak kadın işi ve erkek işi olarak ikiye ayrılmış ve bu kadınların ücretlerinin erkeklerden düşük olması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle kadın işgücünün yoğunlaştığı sektörler ve meslekler, aynı zamanda ücret düzeyinin en düşük kaldığı faaliyet alanlarıdır (Makal, 2002: s. 474-478). Belirtilen toplumsal normların yanında değinilmesi gereken son bir husus ise kadınların sendikalaşma ve toplu mücadele verme eğilimlerine ilişkindir. Kadınların sendikalaşma oranlarının da

erkeklerden düşük olması ücret düzeyinin daha düşük kalması üzerinde etkili olmaktadır (Tekeli, 1982: s. 223-224). Gerçekten de sektörlere, işkollarına göre kurulmuş olan işçi sendikası sayısına bakıldığında işçilerin toplu mücadele verme eğilimleri hakkında kabaca bir fikir edinilmektedir. Örneğin 1971 yılında dokuma sanayiinde sadece 13, bankacılık dalında sadece 19 sendika kurulmuş iken bu sayıların madencilikte 69'a, metal sanayiinde 59'a, yapı sanayiinde 88'e çıktığı görülmektedir. Tüm işkolları itibariyle ortalama 23 olan sendika sayısının kadınların yoğun olarak istihdam olduğu yalnızca gıda iş kolunda 38 sendika ile aşıldığı, diğer işkollarında sendikalaşma eğiliminin ortalamanın çok altında olduğu saptanmıştır (DİE, 1972: s. 2).

SONUÇ

1950-1980 yılları arası çalışan kadınların durumu Cumhuriyetin ilk yıllarına hatta Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan bir tarihsel mirasın izlerini taşımaktadır. İktisadi yapısı büyük ölçüde tarımsal faaliyetlere dayanan Osmanlı'da kadınlar sıklıkla tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olarak istihdam olurken, tarım dışı faaliyetlerde ise ücretli statüsüyle başta evlerde olmak üzere atölye ve fabrikalarda da istihdam olmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise iktisadi alanlarda yaşanan görece gelişmelere rağmen Türkiye tarım ülkesi olma özelliğini korumaktadır. Bu doğrultuda kadın işgücünün yoğunlaştığı alanların da Osmanlı dönemindekine benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Kendinden önceki her iki dönemin izlerine rastlanan 1950-1980 arası dönemde ise kadın işgücü kırsal alanda yaşanan çözümlerle birlikte değişime uğramaya başlamıştır ancak bu değişimlerin olumlu sonuçlar içerdiğini söylemek pek mümkün değildir. Bu dönemde kırsal alanda tarımsal faaliyetlerde yoğun bir şekilde istihdam olan kadınların kentlerde tarım dışı faaliyetlerin dışında kaldığına ve giderek işgücüne katılma oranlarının düştüğüne şahit olunmaktadır. Söz konusu dönemde kadınların düşen işgücüne katılma oranlarının yanı sıra kadın işgücünün tarım dışı sektörde özellikle hizmet sektöründeki payının sınırlı da olsa artması dönem açısından iyi bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak dönem içinde tarımsal faaliyetler ve bu alanlardaki meslekler kadınların istihdam oldukları alanların yine ilk sırasında yer almaktadır. Dokumacılık, tütün, gıda sanayii gibi hafif imalat sanayii dalları ve öğretmenlik, bankacılık gibi hizmete yönelik belirli faaliyetler ve bu faaliyetlere yönelik meslekler ise kadın işgücünün sınırlı bir şekilde yoğunlaştığı tarım dışı alanlardır. Dönem itibariyle tarım dışı faaliyetlerde istihdamın düşük kalması yalnızca kadınlarda değil erkeklerde de gözlemlenir. Bu durum hem erkek hem kadın işgücünün bu alanlarda gerekli olan vasıftan ve nitelikten yoksun olmasıyla açıklanabilir. Ancak dönem içinde kadın işgücünün hem tarım dışı faaliyetlerden hem de işgücü piyasasından erkeklere nazaran daha uzak kaldığı genel olarak "kadın işi" olarak nitelendirilen işlerde istihdam oldukları görülmektedir. Dönem açısından bu durum kadınların eğitim düzeylerinin erkeklere göre daha düşük kalması sonucu vasıf ve nitelikten yoksun olmaları ile yakın ilişkilidir. Söz konusu dönemde Türkiye'de kadınların eğitim düzeylerinin düşük olmasında ise Osmanlı'nın acı mirası olarak nitelenebilen kadınlara karşı eşitsiz davranış ve tutumların etkisi çok büyüktür. Türkiye gibi erkek

egemen toplumlarda kadınlara yönelik eşitsiz davranış ve tutumlar aile içinde başlamaktadır. Aile içerisinde özellikle yoksul ailelerde eğitim fırsatlarından yararlanacak çocuklar arasında tercih yapılmak zorunda kalındığında tercih erkek çocuktan yana kullanılmakta kız çocuklar çoğunlukla dışlanmaktadır. Ailede başlayan bu ayrımcı davranış ve tutumlar nedeniyle eğitim seviyesi düşük kalan kadınlar toplumun tüm alanlarında olduğu gibi işgücü piyasasında da eşitsiz muamele görmekte ve dışlanmaktadır. Hem okul içi eğitim hem de okul dışı eğitim süreçlerinden yeterince yararlanamamak vasıfsızlık, niteliksizlik ve düşük verimliliği de beraberinde getirerek kadınların düşük ücretlerle istihdam olması sonucunu doğurmaktadır. Çalışmada sunulan veriler kadınların erkeklerden çok daha düşük ücretlerde istihdam olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı zamanda söz konusu dönemde kadınların işgücü piyasasında eşitsiz muamele görmeleri, yeterli düzeyde haklarını savunamamaları, sendikal faaliyetlerden ve örgütlenmeden uzak kalmalarıyla ve bu da yine toplumsal değer yargılarıyla bağlantılıdır. Yine dönem içinde kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları eşitsizlikler yasal düzenlemelerin kadınları koruyucu hükümlerinin yetersizliği ile ilgilidir. Yasal düzenlemelerdeki koruyucu hükümlerin yetersizliğini ise toplumun kadına bakış açısından bağımsız düşünmek imkansızdır.

Çalışmada da görüldüğü gibi dönem içerisinde kadın işgücünün görünümü ekonomik ve toplumsal koşullarla ilgili olarak özellikle 1980'lere doğru hizmet sektörünün de gelişimine paralel olarak ücretli çalışan kadın sayısının artması gibi olumlu sayılabilecek değişimler geçirmiştir. Ancak istatistiklerden de anlaşıldığı gibi bu olumlu gelişmeler bugün de olduğu gibi hep erkeklerin gölgesinde kalmaktadır. İşgücü piyasasında katılım, ücret, işteki durum, sektörel ve mesleki dağılım açısından kadınlara yönelik cinsiyet temelli ayrımcı davranışlar önceki dönemlere göre görece azalmış olsa da sürdürülmektedir.

KAYNAKÇA

- Altan, Ö. Zühtü (1980). Kadın İşçiler ve Türkiye'de Kadın İşçilerin 1475 Sayılı İş Kanunu İle Korunması. Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Altuntaş, Zeynep (2004). 19. YY.ın İlk Yarısında Kadın Terekelerine Göre Osmanlı İktisadi ve İçtimai Hayatı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üni SBE İslam Tarihi ve Sanatları BD.
- Ayata, Sencer (1987). Kapitalizm ve Küçük Üreticilik-Türkiye'de Halı Dokumacılığı-. Ankara: Yurt Yayınları.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM). (1932). İstatistik Yıllığı 1931/1932. İstanbul.
- Çakır, Serpil (1996). Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis Kadın Araştırmaları.
- Çelik, Aziz (2018). Türkiye'de Çalışma İlişkilerinde Kurumsallaşma:1960-1980. A. Makal içinde, Çalışma İlişkileri Tarihi (s. 165-196). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Çiftçi, Oya (1979). Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler. N. Abadan-Unat içinde, Türk Toplumunda Kadın (s. 241-270). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Çiftçi, Oya (1982). Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar. Ankara: Türkiye ve Orta Doęu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1957). 1955 Genel Nüfus Sayımı %10 Örnekleme Usulü ile Elde Edilen Türkiye Neticeleri. Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1966). 1965 Genel Nüfus Sayımı %1 Örnekleme Sonuçları. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1972). 1970 Genel Nüfus Sayımı %1 Örnekleme Sonuçları. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1972). Toplu Sözleşme Grev ve Lokavt İstatistikleri. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1976). 1975 Genel Nüfus Sayımı %1 Örnekleme Sonuçları. Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1981). 1980 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri %1 Örnekleme Sonuçları. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1981). Türkiye İstatistik Yıllığı 100. Yıla Özel Sayı. Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE). (1995). İstatistiklerle Kadın, 1927-1992. Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (1962). 1960 Genel Nüfus Sayımı %1 Örnekleme Usulü ile Elde Edilen Türkiye Neticeleri. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Erdoędu, Seyhan (2019). "Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye." Ed. Ahmet Makal ve Seda Tekeli. Uluslararası Sosyal Politika (s. 202-229). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gökkaya, V., Sezer Ayan, S (2016). "İç Göç ve Kentleşme Sürecinde Kadının Ekonomik Yoksunluğu." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(46), 390-398.
- Karpat, Kemal (2010). Osmanlı Nüfusu 1830-1914. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kazgan, Gülten (1979). "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo-Ekonomik Statüsü." Ed. Nermin Abadan-Unat. Türk Toplumunda Kadın (s. 155-189). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Yayınları.
- Kepenek, Yakup., Nurhan Yentürk (2001). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köktürk, Abdullah. (2005). "Türkiye'de Liberalizm, Sermaye, Demokrasi İlişkisi (1950-1980)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi SBE).
- Makal, Ahmet (2001). "Türkiye'de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeği." Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 17-155.
- Makal, Ahmet (2002). Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Makal, Ahmet (2010). "Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği." Çalışma ve Toplum, 2(25), 13-40.

- Makal, Ahmet (2012). "Türkiye'de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960." Ed. Gülay Toksöz ve Ahmet Makal. *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği* (s. 38-115). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Makal, Ahmet (2017). "Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri: 1920-1946, İkinci Kısım: İş Kanunu ve Sonrası, Sosyal Güvenlik, Ücretler ve Diğer Çalışma Koşulları." Ed. Ahmet Makal. *Çalışma İlişkileri Tarihi* (s. 84-114). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özbay, Ferhunde (2012). "Türkiye'de Ev Emeğinin Dönüşümü: Ondokuzuncu Yüzyıldaki Osmanlı Ev Kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçilere." Ahmet Makal ve Gülay Toksöz. *Geçmişten Günümüze Kadın Emeği* (s. 116-158). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Özbay, Ferhunde. (1979). "Türkiye'de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerinde Etkisi." Ed. Nermin Abadan-Unat. *Türk Toplumunda Kadın* (s. 191-219). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Özer, Mustafa ve Kemal Biçerli. (2003). "Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi." *Sosyal Bilimler Dergisi*, 55-86.
- Sencer, Oya (1969). *Türkiye'de İşçi Sınıfı Doğuşu ve Yapısı*. İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.
- Tan, Mine (1979). *Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tekeli, Şirin (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Tokol, Aysen (2011). "Günümüz Türkiyesi'nde Giderek Ağırlaşan Sosyal Sorunlar ve Sosyal Politika Uygulamaları." Ed. Mehmet Zincirkıran. *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (s. 545-559). Bursa: Dora Yayınları.
- Tokol, Aysen (2019). "Özel Olarak Korunması Gereken Gruplar III (Kadınlar)." Ed. A. İlhan Oral ve Yener Şişman. *Sosyal Politika II* (s. 117-128). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Toksöz, Gülay (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Toksöz, Gülay (2012). "Kalkınmada Farklı Yörüngeler Kadın İstihdamında Farklı Örüntüler Işığında Türkiye'de Kadın İstihdamı" Ed. Gülay Toksöz ve Ahmet Makal. *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği* (s. 168-200). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Toprak, Zafer (1988). "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile." *Tarih ve Toplum*, sayı 51.
- Toprak, Zafer (2016). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm 1908-1935*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TÜİK. (2012). *İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2011*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası
- Yıldırım, Kadir (2013). *Osmanlı'da İşçiler (1870-1922) Çalışma Hayatı, Örgütler ve Grevler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yolcu, Tuğba (2017). "Türkiye'nin Demokratikleşme Serüveninde Önemli Bir Aktör: Kadın." *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı (1)*.